

Szemüveget a bírónak!

A *BUKSZ* színvonalához méltatlan, inkompetenciáról tanúskodó, csúsztatásokkal és ferdtésekkel teli, ugyanakkor nagyképű és arrogáns hangvételű recenzió jelent meg Kertész András *Nyelvészet és tudományelmélet* című (Akadémiai, Bp., 2001) könyvéről Bodnár M. István filozófiatörténész és Kálmán László nyelvész tollából (*BUKSZ*, 2002. tél, 397–399. old.). A recenziók tudományelméleti tájékozatlanságról és érveléstechnikai, logikai felkészületlenségről tesznek tanúbizonyságot. Láthatólag úgy vélik, hogy amiről ők nem tudnak, az nem létezik, vagy nem érdemes tudni, s amit nem értenek, az merő értelmetlenség. Ez a boldog, önelégült állapot azután arra indítja őket, hogy a recenzált könyv szerzőjét *sci-fi íróknak* titulálják (397. old.), sőt – tudományos becsületét sértve – azzal vádolják, hogy „az elmentmondás-mentesség elvének elvetésére bujtogat” (399. old.). Nyilván azért teszik ezt, mert nemcsak hogy a parakonzisztens logikáról szóló szakkönyveket, de Kertész recenzált könyvét sem olvasták vagy értették meg.

De, hogy én magam ne essem abba a tanult emberhez nem méltó hibába, amit a recenziók többször is elkövetnek (például bevezetőjükben a 397. oldalon, illetve a negyedik esettanulmányról a 398. oldalon írottakban), hogy érvek, adatok és szöveghelyekre való hivatkozások nélkül *minősítgetek*, lássuk, miért juttottam a recenziókról a fenti véleményre.

A recenzió sorrendjében haladva, vegyük először a „sci-fi”-vádát. A recenzált könyvet nem ismerők számára érdemes előre bocsátani, hogy ebben Kertész újszerű, kreatív és termékeny vállalkozásba fog: esettanulmányok formájában tudományfilozófiai reflexió tárgyává tesz konkrét nyelvtudományi problémákat. Mégpedig három, markánsan elkülöníthető tudományfilozófiai irányzat: az analitikus, a tudásszociológiai és a naturalista irányzat releváns nézeteit,

tételeit felhasználva. A könyv célját Kertész abban jelöli meg, hogy *plauzibilissé tegye azt a hipotézisét*, amely szerint „az elméleti nyelvészet és a tudományelmélet viszonyában olyan, eddig fel nem ismert és ki nem használt lehetőségek rejlenek, amelyek kézzelfogható módon hozzáférhetőnek mind a nyelvészeti elméletalkotás, mind a tudományelméleti reflexió határainak tágításához.” (Kertész, 7. old.) Hozzáteszi persze, hogy a tágíthatóság nem korlátlan (uo.). A recenziók erről a vállalkozásról azt írják, hogy „Kertész egyetlen esettanulmányban sem valós interakciókról számol be, mindegyikben olyasmit ad elő, ami megtörténhetett volna, de ami explicit módon a szakirodalomban nem található meg. Azaz a kötet tartalma tudományos fikció, *science fiction*.” (397. old.) Miért sci-fi tehát Kertész könyve? A recenziók szerint azért, mert nem a szakirodalomban már többször lerágott csonton rágszál tovább, hanem újat hoz. És nem is állítja azt, hogy ismert, lezajlott vagy most zajló vitákhoz szól hozzá. (Nem *beszámol* „valós” vitákról, hanem új hipotézis megfogalmazására *vállalkozik*.) Hogy a filozófiatörténész csak a már a szakma (a nagy nevek) által fémjelzett vitákhoz való hozzászólást ismeri el teljesítménynek, az még érthető (bár nem helyeselhető), de hogy a nyelvész recenzióknak se legyen szeme az újszerű és a nyelvtudomány számára legalábbis ötletadó vállalkozások, használható hipotézisek felismerésére, az módfelett meglepő. Lehet, hogy a recenziók nem tudják, mi a *különbség tudományos hipotézis és science fiction között*? Elkelt volna egy kis tudományfilozófiai tájékozottság, mert így aztán úgy jártak, mint az az ember, aki csak az anyanyelvén ért, s egy idegen nyelvű szöveg hallatán azt hiszi, halandzsát hallott.

Következzék a *petitio principii*-vád. A recenziók az első esettanulmány kapcsán azzal vádolják Kertészt, hogy érvelése körben forgó, a bizonyítandó állítást önmagából bizonyítja, azaz, már eleve bizonyítottnak tételezi, s ezt „a logikai irodalom már idestova harmadfélezer éve a *petitio principii* néven ismeri és veti el” (398. old.). Valóban. Ám Kertész nem marasztal-

ható el körben forgó érvelésben. Egy nem-konklúzív induktív (vagy más néven: *retroduktív*) $[(b \rightarrow f) \& f] \Rightarrow b$ alakú érvelést alkalmaz az első esettanulmányban. Pontosabban: míg az általa bíralt Wurzel egy $\{[(s_2 \& b) \rightarrow f] \& \neg f\} \Rightarrow \neg b$ alakú, *modus tollens* típusú, konklúzív (deduktív érvelés) érvelést alkalmaz, Kertész egy (deduktív nem érvelés) nem *bizonyosan*, hanem csak esetlegesen igaz konklúzióra vezető következtetést végez. [Ahol s_2 a (2) szabályt, b az affrikáta bifonémikusságát, f pedig egy bizonyos fonémakapcsolat létezését jelöli.] Wurzel azonban nem egészen helyesen jár el, amikor $\neg b$ -re következtet, mert valójában a premisszákból $\neg(s_2 \& b) = \neg s_2 \vee \neg b$ következik konklúzív érveléssel. Amikor tehát Kertész úgy okoskodik, hogy s_2 helyett s_4 -et, továbbá b -t veszi be a kondicionális előtagjába, és érvelése ekkor $\{[(s_4 \& b) \rightarrow f] \& f\} \Rightarrow b \& s_4$ alakú, akkor nem körben forgóan, hanem csak nem konklúzív érvel. Azaz konklúziója nem bizonyosan (logikailag szükségszerűen) igaz, még ha a premisszák mind igazak is, hanem csupán igaz lehet. Ez az (induktívnek nevezhető) következtetési forma pedig tökéletesen legitim, és a leíró tudományokban (a természettudományokban is) széles körben alkalmazott, noha a konklúziója nem kétségbevonhatatlanul igaz. Kertész tehát nem követett el logikai hibát, kivált nem azt, amit a recenziók felrónak neki. Akiknek abban sincs igazuk, hogy „Wurzel eljárása Kertész ellenvetései dacára, problémamentes” (398. old.). Ugyanis a Wurzel által alkalmazott *modus tollens* érvelés konklúziója helyesen: $\neg b \vee \neg s_2$, nem pedig *csak* $\neg b$. Figyelmen kívül hagyta tehát, hogy $\neg b$ igazsága csak akkor kétségbevonhatatlan, ha feltesszük, hogy s_2 (bizonyosan) igaz. Ám, ha nem az adott nyelvészeti elméleten *belül*, hanem *róla* gondolkodunk, azaz a tudományfilozófiai reflexió (meta-)szintjén, akkor – ahogy ezt Kertész helyesen teszi – nem tekinthetjük magától értetődőnek valamely s szabály érvényességét. Kertész éppen így jár el (Kertész, 17–18. old.).

A recenzált könyv szerzője tehát nem követett el *petitio principii*-t. Anál inkább recenziói Kertész har-

madik esettanulmányának értékelésekor. A szóban forgó esettanulmányban Kertész annak alátámasztására törekszik, hogy Wittgenstein és Chomsky koncepciója, a nyelvi szabálykövetés individualista, diszpozicionális és kollektivistá, szociális tényezőkre hivatkozó felfogása nem zárja ki, hanem bizonyos megfontolás mellett inkább kiegészíti egymást, és hogy „a szabálykövetést csakis akkor érthetjük meg, ha tisztázzuk a diszpozicionális és a társadalmi tényezők viszonyát”. (Kertész, 39. old.) A recenzensek ezt a következő érveléssel utasítják el: „Nyilvánvaló, hogy az ilyen módon elképzelt kiegészíthetőség nem problémamentes. Egy sikeres generatív grammatika ugyanis a nyelv összes grammatikailag helyes mondatát, illetve a grammatikailag helyes mondatok összes elemzését előállítja azon diszpozíciókra való hivatkozással, melyeknek létezését az egyes nyelvhasználók elméjében feltételezi. Mindazokat a társadalmi tényezőket *tehát*, melyekkel Kertész a generatív grammatika szabályait ki akarná egészíteni, ezen diszpozícióknak már tartalmazniuk *kell*. Ezen szabályok *tehát* nem kiegészítésre, hanem sokkal inkább további elemzésre szorulnak.” (398. old., kurzíválás – F. M.) Igen szép érvelés: a generatív grammatika helyes és teljes, *tehát* nem szorul javításra vagy kiegészítésre! Ez az, amit a logikai irodalom immár harmadfélszáz év *petitio principii* néven ismer és vet el! Csak gratulálni lehet a recenzenseknek, hogy mégis bátran alkalmazták saját érvelésükben.

Hasonló bátorsággal hányank fittyet a logikának a Kertész-kötet ötödik esettanulmányának értékelésekor. Ebben Kertész a nyelvtudás és a kognitív folyamatok moduláris és holisztikus felfogásának összeegyeztetésére tesz kísérletet. Az összeegyeztetés lehetőségét egy olyan felfogásban látja, amely szerint a nyelvtudás egyetlen holisztikus rendszert alkot, amelyen belül azonban relatíve autonóm alrendszerek (modulok) különböztethetők meg (lásd Kertész, 64. old.). A recenzensek elmés ellenérve így hangzik: „Vegyük azonban észre, hogy ez a részlegesen holista alternatíva csak verbálisan különbö-

zik a modularista felfogástól. Ha az egyetlen egységes rendszeren belül n darab relatíve autonóm alrendszert (modult) különítettünk el, akkor a teljes rendszert tekinthetjük $n+1$ modul együttesének, amely tartalmazza az eredeti beágyazott n darab modult, valamint az ezeket magában foglaló integratív modult.” (399. old.) Remek: ha tehát Kovács Jánosnak van 4 gyereke, akkor van 4 gyereke *plusz egy családja*. S ha a magyar honvédségnek van – mondjuk – ötvenezer katonája, akkor Magyarországnak nyilván van ötvenezer katonája, *valamint* egy hadserege. Szép kategóriahiba! Pokolba a modulok kategóriális inhomogenitásával, számoljuk egybe őket! Éljenek az egyszerű elméletek! *Ezt szeretik a tigrisek!* Meg a nagy szimplifikátor Jerry Fodor és fenntartás nélküli hívei, a recenzensek (akik nem hivatkoznak rá ugyan, csak visszhangozzák. Nem hozzák fel Fodor érveit Kertésszel szemben, csak kinyilatkoztatnak, és hülyeségnek minősítenek minden eltérő álláspontot.) Noha Gilbert Ryle már régen (1949) élelméjűen elemezte azt az esetet, amikor: „[e]gy külföldinek, aki először látogat Oxfordba vagy Cambridge-be, megmutatnak számos kollégiumot, könyvtárat, sportpályát, múzeumot, tudományos tanszéket és adminisztratív hivatalt. S ezután a külföldi megkérdezi: »De hol van az egyetem? Láttam, hol élnek a kollégiumok tagjai, hol dolgozik a kvestor, hol kísérleteznek a tudósok, és a többi. De még nem láttam az egyetemet, ahol az egyetem tagjai tartózkodnak és dolgoznak.« Meg kell magyarázni majd neki, hogy az egyetem nem másik, pótlólagos intézmény, nem valamilyen további megfelelője, illetve párja a kollégiumoknak, laboratóriumoknak és hivataloknak, amelyeket látott. Az egyetem csak az a mód, ahogy mindazt, amit látott, megszervezik. Ha az említett dolgokat látta, és ha összefüggéseiket érti, akkor látta az egyetemet. Tévedése abban a naiv feltételezésben rejlik, hogy kifogástalan és helyes dolog volt a Christ Churchról, a Bodleian Libraryról, az Ashmolean Museumról és az egyetemről beszélni, azaz úgy beszélni, mintha az »egyetem« valami külön tagját jelölne

annak az osztálynak, amelynek ezek az egységek a tagjai. Az illető tévesen ugyanabba a kategóriába helyezte az egyetemet, mint amelyhez a többi intézmény tartozik.” (G. Ryle: *A szellem fogalma*. Gondolat, Bp., 1974., ford. Altrichter Ferenc, 19–20. old.) Kertész „részleges” holizmusa tehát legalábbis nem „ráolvasászerű” verbális terápia. (399. old.)

Ami a recenzenseknek azt a vádját illeti, hogy Kertész a könyvében „az ellentmondásmentesség elvének elvetésére bujtogat” (399. old.), legfeljebb annyit érdemes megjegyezni, hogy a két tanult férfiú, úgy látszik, eddig még nem hallott a parakonzisztens logikákról, és nem is nézett utána a Kertész által (21. old.) hivatkozott (pl. Rescher-Brandom 1980, Priest 1998) szakirodalomnak sem. A (P. Klein, A. Pena kifejezésével) ún. *gyenge* inkonzisztenciát mutató elméletek kezelésére alkalmas, nemklasszikus logikák kidolgozására már a kvantumelmélet létrejötte után felmerült az igény. A lehetséges világok elmélete (Kripke stb.) pedig alkalmas konceptuális keretet teremt a lokális ellentmondások feloldására, illetve kiküszöbölésére. A recenzensek figyelmébe ajánlhatók tehát az említett munkák, s akkor talán megértik, mire „bujtogat” Kertész.

Becsületesebben jártak volna el a recenzensek, ha bevallják, hogy a Kertész-féle *vállalkozással* nem értenek egyet, ahelyett, hogy a vállalkozás kivitelezőjének morális és intellektuális integritását igyekeztek volna kétségbe vonni. (Az az infantilis nyelvöltögetés, ami a recenzión végigvonul, nem méltó sem – a nemzetközileg is elismert – Kertészhez, sem pedig – jó nevű és általam ugyancsak nagyra becsült – recenzenseihez.) Kertész ugyanis mindjárt könyve legelején explicitté teszi, hogy tudja, kétféle, egymásnak ellentmondó álláspont van a szakirodalomban: az egyik szerint jogos és termékeny vállalkozás a nyelvelméletek és tudományfilozófiák egymásra vonatkoztatása, reflexiója, a másik szerint ez fölösleges, sőt egyenesen káros. Nos, ez utóbbi álláspont mellett felhozhatók jó érvek helyes módokon is, nem csak ferdítéssel, csúsztatással, logikai és kategóriahibákkal

megtűzdelte tudálekos akadémikusok sok formájában, mint Bodnár és Kálmán recenziójában.

FEHÉR MÁRTA

Bodnár M. István és Kálmán László válasza

Kedves Márta!

Meggyőződésünk szerint méltánytalanul érvelsz szemlecikkünk ellen. Ha téged a mi recenzióknk, megengedjük, helyenként metsző ironiája és szarkazmusa felbosszantott, akkor nem értjük, miért nem a hűvös elegancia ellenpéldájával pirítasz ránk, és miért kell ilyen féktelen inzultusáradatot a fejünkhöz vágnod. De ez izlésbeli kérdés, és mint ilyennek nincs is különösebb tartalmi jelentősége.

A tárgyra tehát: olvasói leveled hangulatfestő első részében tendenciózusan parafrázeálsz minket. Nem nevezte ugyan Kertészt sci-fi írónak. Azt írjuk, hogy amit ír, az tudományos fikció, és lehet, hogy a te izléseidet sértve, de hozzátesszük azt a poént, hogy ez *science fiction*. Nem lehet ezt a kontextusából kiszakítani, és minden további nélkül levonni azt a következtetést, hogy Kertészt sci-fi írónak tituláltuk volna. Már csak azért sem, mert – ellentétben az általad eldörgöttel – nem teszünk úgy, mintha az ilyen tudományos fikciót további megfontolások nélkül elvetnénk. Épp ellenkezőleg: azt írjuk, hogy „az ilyen tudományos fikció lehetne valóban lezajlott viták meghosszabbítása és általánosítása, és ebben a formában akár irányt is mutathatna a későbbi vizsgálódás számára. Hogy Kertész gondolatmenetei mennyiben képesek erre, arra majd az esettanulmányok tartalmának bemutatása és értékelése után lesz érdemes visszatérnünk.” (397. old. a hasáb) S valóban vissza is térünk a recenzió végén erre, amikor így írunk: „[Kertész] hol nem tesz semmiféle újszerű, értékelhető állítást [...], hol összegegyeztetetlen

álláspontokat békít névleg össze [...], hol legitim vitát tussol el az értelmes megkülönböztetések önkényes felszámolásával [...], hol pedig egyenesen elemi logikai hibák elkövetése után az ellentmondás-mentesség elvének elvetésére bujtogat...” (399. old. c hasáb). Ha az itt felsoroltakban igazunk van, akkor megalapozottan – és nem holmi szakmai begyepesedetttség eredményeként – állítjuk, hogy „[a] kötet hat esettanulmányából egyszemélyes, fiktív tudományos narratíva kerekedik ki” (399. old. c hasáb). És épp ezt hívtuk a szemle-cikk elején tudományos fikciónak.

A *petitio principii* vádról: Kertész eljárásának formalizálása közben mintha meglepedne arról, hogy az érv elején a (7)(b) mondat így hangzik: „Tegyük fel, hogy a labiális affrikáta *bifonémikus*.” (397. old. c hasáb, Kertész könyvében 18. old.). Ez épp az érv – nálad *b*-vel jelölt – konklúziója. Így viszont Kertész eljárásának korrekt formalizálása $\{b, b \rightarrow f\}$ [ez nem más, mint a (2)(a) szabály egy esete], $f \Rightarrow b$. Ekkor azonban, mivel a konklúzió szerepel a premisszák között, az érv körben forgó. De még ha az érvelését körben forgóvá tevő első premisszától eltekintnénk is, Kertész akkor sem következethetett volna arra, hogy el lehet vetni az ellentmondás-mentesség elvét, és a nyelvészeti elméleteket ezentúl szabad parakonzisztens logikákban rekonstruálnunk. Ilyen esetben inkább – mint ahogy te is utalsz rá – szabályaink közül kell egyeseket revideálnunk, esetleg tudomásul kell vennünk, hogy a nem-konklúzió, deduktíve nem érvényes, nem *bizonyosan*, hanem csak esetlegesen igaz konklúzióra vezető induktív érvelés nem alapozhatja meg azt, hogy annak az eredményét és a neki ellentmondó, egy *modus tollens* típusú, konklúzió (deduktíve érvényes) érveléssel megalapozott állítást egyszerre tartasuk igaznak, és parakonzisztens logikai rekonstrukciókhoz folyamodjunk. Ez így talán még a kvantummechanikában sem lenne megengedett – mindenestre a nyelvészetben és annak tudományelméletében biztosan nem az. A továbbiakban is kitartunk amellett, hogy aki a nyelvészet területére is be akarja vezetni a

parakonzisztens rendszereket, az az ellentmondás-mentesség elvének elvetésére bujtogat.

Másrészt a *petitio principii* viszontvádról. Az általad idézett helyen mi nem érveltünk körben forgó módon. Arról beszélünk, hogyan lehetne egy sikeres generatív grammatikát *kiegészíteni* tudásszociológiai megfontolásokkal. Ehhez egy sikeres generatív grammatikai elméletet kell feltételeznünk, s meg kell vizsgálnunk, hogy milyen további tényezők csatolhatók még hozzá. Úgy találjuk, egy ilyen elmélet – ha lenne – nem engedné meg a további tudásszociológiai kiegészítéseket. Ezzel azonban nem köteleztük el magunkat amellett, hogy van-e vagy nincs ilyen elmélet. Kálmán korábban, máshol vehemensen támadta a generatív grammatika programját, ő tehát ezt a mondatot csak tényellentétesen hagyhatta jóvá. Bodnárnak erről a kérdéstről nincs szóba jöhető véleménye – nem ért hozzá –, de ahhoz nyelvhasználatában általában ragaszkodik, hogy az univerzálisan kvantifikált mondatoknak elméleti kontextusban nincs egzisztenciális nyomatékuk, nem kellett tehát megfontolnia, hogy lesz-e valaha is sikeres generatív grammatikai elmélet.

Nem tekinthetjük korrekt beszámolóknak azt sem, ahogyan az ötödik fejezettel szembeni ellenérveinket rekapitulálsz. Mi, kognitív tigrisek, nem hisszük azt, hogy egy röpké bekezdésben megoldhatnánk holizmus és modularizmus vitáját. Ellenérveinket itt csakis és kizárólag Kertész álláspontjával szemben fogalmazzuk meg (hogy ki mindenki használta korábban ki mindenkivel szemben ezt az érvet helyesen vagy helytelenül, az egy rövid szemle-cikk keretében teljességgel irreleváns). Ennek megfelelően pusztán arra hívjuk fel a figyelmet, hogy a Kertész ötödik esettanulmányában előadott, „részlegesen holista alternatíva csak verbálisan különbözik a modularista felfogástól” (399. old. a hasáb); továbbá hogy ezzel összhangban az esettanulmány elején kimondott (5) állítás – „A nyelvtudás olyan relatíve autonóm rendszer (=modul), amely maga is relatíve autonóm rendszerekből áll” (399. old. a hasáb, Kertész

könyvében az 59. old.) – és a vége felé előadott (5') állítás – „A nyelvtudás bizonyos részei olyan relatíve autonóm rendszert (=modult) alkotnak, amely maga is relatíve autonóm rendszerekből áll” (399. old. b hasáb, Kertész könyvében 65. old.) – közötti különbség „nem a (nem létező) módszertani újítás eredménye” (399. old. b hasáb).

Végezetül így ír: „Becsületesebben jártak volna el a recenzensek, ha bevallják, hogy a Kertész féle *vállalkozással* nem értenek egyet, ahelyett, hogy a vállalkozás kivitelezőjének morális és intellektuális integritását igyekeznek kétségbe vonni.”

Becsületszavunkra nem tudunk olyasmit bevallani, amiben vétkesek nem vagyunk: mindketten úgy gondoljuk, hogy a filozófia – és ezen belül természetesen a tudományfilozófia – és a nyelvészet mindkét tudásterület számára alapvető belátásokat megalapozó kölcsönhatásban állhat egymással. De ez nem jelenti azt, hogy bármit, amit ilyen címkével hoznak forgalomba, kritika nélkül el kellene fogadnunk. Kertész könyvével kapcsolatban a recenzióinkban kifejtetteket nincs miért visszavonnunk addig, amíg releváns ellenvetésekkel nem találkozunk. Ilyeneket viszont, sajnos, olvasói leveled túlfűtött retorikai fordulatokban bővelkedő sorai még csak elvétve sem tartalmaznak.

Ui. Noha Kertész metanyelvészeti vállalkozásával kapcsolatban nem releváns, hadd emeljük válaszuk végén mégis hangsúlyosan ki, hogy leveled olvastán látjuk, a parakonzisztens logikák ellen mondottakban túl sarkosan fogalmaztunk. Nem helyes „a tudományfilozófiai elmélet és a normatív tudományos praxis” egészéből kitessékelnünk őket (398. old. a hasáb). Inkriminált mondatunkban – mint itt a harmadik bekezdésben is jeleztük – kizárólag a nyelvészetről és annak tudományelméletéről kellett volna beszélnünk.

Ellenméreg – méreg ellen

Bevezetés

A *BUKSZ* 2002. téli számában szokatlanul éles hangú kritika jelent meg Kertész András *Nyelvészet és tudományelmélet* c. kötetéről Bodnár M. István és Kálmán László tollából. A recenzensek nem szokványos tudományos vitát folytatnak, hanem olyan *indulatos hadjáratot*, melynek megítélésém szerint, ha egyáltalán, csak egészen szélsőséges esetben lehet indokoltága. A recenzensek a jelek szerint ilyennek ítélték Kertész András tanulmányait. Elemi fordítási-értelmezési hibákat vetnek a szerző szemére, és egész vállalkozását megalapozatlannak, sőt károsnak bélyegezik.

Indulatokról nem tudok nyilatkozni, úgy vélem azonban, hogy tárgyi kifogásaik nem állják ki az alaposabb vizsgálat próbáját. Közelebről szemügyre véve ugyanis a cikkben felsorakoztatott kifogásokat, arra a következtetésre jutottam, hogy a szerzők aggodalma megalapozatlan, *mérgűk* indokolatlan. Ezt igen könnyű belátni például a Chomsky-idézet fordításával kapcsolatban: aki veszi a fáradságot, és megkeresi az idézett szöveghelyet, és egy kicsit ismeri Chomsky munkásságát, egyet fog érteni velem abban, hogy Kertész András fordításában semmi kivetnivaló nincs, kritikásai viszont számomra érthetetlen módon félreértelmezik az ott leírtakat. Az idézet ugyanis úgy szól, hogy

„The statements of grammar [...] are not different in principle from the statements of natural science theories; they are factual, *in whatever sense* statements about valence or visual processing mechanisms are factual and involve truth claims.” (Kiemelés tőlem.)

Chomsky nem minősíteni akarja kijelentésével a természettudományos állításokat, hogy azok ti. grammatikai értelemben lennének tény-szerűek (bármit is értsen ezen Kálmán és Bodnár), hanem *azonosságot* *tételez a grammatika állításai és a ter-*

mészettudományos állítások ismeretelméleti státusa között.

A továbbiakban csupán az első esettanulmánnyal kívánok foglalkozni. Ennek azért érzem szükségét, mert *mindazok számára, akik nem rendelkeznek fonológiai ismeretekkel, kétségkívül meggyőzőnek tűnhet* Bodnár és Kálmán érvelése – a többi esetben úgy vélem, érveik hibái könnyebben tetten érhetőek. Célom az, hogy bebizonyítsam:

- nem arról van szó, hogy Kertész András konkluzív érvekkel (univerzálisan érvényes strukturális szabályok) körben forgó érvelésen alapuló, azaz a logika elemi szabályait semmibe vevő érveket próbálna szembeállítani, és ily módon „az ellentmondásmentesség elvének elvetésére bujtogatni”,
- hanem arról, hogy egy olyan szituációt vizsgál, ahol *két egymásnak ellentmondó, de egyaránt plauzibilis érv áll egymással szemben.*

Kétségtelen, hogy érvelése nem kifogástalan, mivel csak egy másik, hasonló szerkezetű argumentációval, a (10)-zel jelölttel kapcsolatban jelzi explicit módon, hogy plauzibilis érvelésről van szó, bár itt sem indokolja, miért:

„(10) Magánhangzó előtt a /v/ fonéma kizárólag egyedül vagy egy kéttagú fonémasor tagjaként léphet fel. [...] Az érvelés arra a tényre épül, hogy léteznek olyan szavak, mint pl. *zwingen* vagy *zwar*; ha ez utóbbiakban a dentális affrikáta bifonémikus lenne, fonológiai reprezentációjának a /tsv/ fonémasort kellene tartalmaznia. Ez azonban nem lehetséges, mert ellentmond a (10) szabálynak. Ugyanakkor, ha a dentális affrikáta fonológiai reprezentációjaként a /t^s/-t tételezzük fel, és azt monofonémikusnak tekintjük, nem sértjük meg (10)-et, mivel a /v/ fonéma a /t^{sv}/ két-elemű fonémasor tagjaként lép fel. Ha ez az érv független lenne (3)-tól, alkalmas lehetne arra, hogy független evidenciát nyújtson, és *egy plauzibilis következtetési sor tagjaként* a mérleg nyelvét elbillentse az adatok monofonémikus interpretációja felé.” (Kertész 2001: 18f; kiemelés tőlem.)

Mindez azt jelenti, hogy Kertész András hibát követett el, amennyiben *túlbecsülte nem nyelvész olvasói fonológiai jártasságát*, és meglegedett

Szeretettel:

ISTVÁN ÉS LÁSZLÓ

egy kissé homályos megjegyzéssel, mely szerint:

„Wurzel érvelése olyan, vitatható mozzanatok is tartalmaz, amelyeket a rekonstrukciónak tükröznie kell, de amelyek tárgyalására nem térhetünk ki.” (Kertész 2001: 16.)

Amit Bodnár M. István és Kálmán László tesz, az ennek éppen a fordítottja: *szisztematikusan alábecsülik nyelvész olvasóik fonológiai és logikai jártasságát.*

Ki-ki eldöntheti, melyik hibát tekinteni súlyosabbnak.

Miért plauzibilis érvelés (7)¹ és (8)²?

Kertész András könyvének pontos olvasata és Wurzel fonológiájának tanulmányozása számos ponton cáfolja az ellene felhozott vádakat. Először is: a súlyos kifogásokkal illetett (7) és (8) pontokban szereplő gondolatmeneteket nem Kertész András találta ki, hanem maga Wurzel. Ehhez elegendő fellapozni Wurzel művét (in: Heidolph, Flämig, Motsch [hrsg.]: *Grundzüge einer deutschen Grammatik*. Akademie-Verlag, Berlin, 1981), ahol a következő sorok olvashatók:

„Die Aufbauprinzipien der Basisformative, d. h. die Formativstrukturbedingungen, sprechen also dafür, dass die dentale Affrikate ein einheitliches Phonem /t^s/ ist. Dieses Argument gilt nicht für die labiale Affrikate. Neben einem Wort wie *Pflicht* gibt es auch *flicht* (zu *flechten*), und neben *Pfeil* existiert auch *feil*. Hier wären beide Interpretationen möglich. [...] Hier ergibt sich also Evidenz dafür, dass die labiale Affrikate ein Phonem ist. Für die dentale Affrikate lässt sich auf der Basis des Prinzips der Spiegelbildlichkeit keine Aussage für oder gegen die Einphonemigkeit gewinnen (vgl. *Netz* und *Nest*).” (937–940. old.)

Kertész András egyértelműen jelzi is, hogy Wurzel elméletének racionális rekonstrukcióját állítja elő:

„Az alábbiakban azt mutatjuk be, ahogy *Wurzel elmélete* (1)-re választ próbál adni” (16. old., kiemelés tőlem).

A figyelmes olvasó nyilván felfigyelt arra, hogy Kertész András élebbebb fogalmaz, mint Wurzel: abból, hogy az affrikáták bifonémikus

értelmezése esetén nem jutunk ellentmondáshoz, nem arra következtet, hogy ezen adatok alapján nem nyilatkozhatunk a bifonémikuság mellett vagy ellen, hanem arra, hogy a bifonémikus értelmezés mellett kell döntenünk. Indokként azt a megfontolást hozhatjuk fel, hogy amennyiben lehetséges a bifonémikus értelmezés, ragaszkodnunk kell hozzá, mivel így kevesebb fonémára lesz szükségünk, azaz alkalmazhatjuk *Occam borotváját*. Ez az eljárás korántsem idegen a racionális rekonstrukció szellemétől, hiszen az nem pusztá rekapitulálást jelent, hanem logikai elemzést és szükség esetén *korrekciót* (vö. (ATE2) 11. old.).

Másrészt – bármily idegenül hangozzék ez Bodnár és Kálmán számára – ez a következtetés *nem helytelen*. Ennek igen egyszerű oka van: *nemcsak konkluzív következtetések léteznek és használatosak a tudományos érvelésekben, hanem plauzibilisek is*. A Kertész András által alkalmazott következtetési séma tehát nem egy körben forgó érvelés, hanem a $\{p \supset q; q\} \Rightarrow p$ valószínűbb erős plauzibilis séma, amelyet Hársing László *redukciónak* nevez.

Miért plauzibilis érvelés (3)³ és (5)⁴?

A Bodnár M. István és Kálmán László által oly nagy becsben tartott *strukturális szabályok sem konkluzív következtetések*. Ez nyilvánvaló, ha belegondolunk, honnan is származnak: Wurzel írása a 978–981. oldalon olyan táblázatokat tartalmaz, amelyekben felsorolja, milyen mássalhangzócsoportokkal kezdődnek, illetve milyenekre végződnek a német szavak. Ezekből világosan kiderül,

1 ■ A labiális affrikáta bifonémikus, mivel igaz rá a (2) strukturális szabály.

2 ■ A dentális affrikáta bifonémikus, mivel teljesíti a (4) strukturális szabályt.

3 ■ A dentális affrikáta nem bifonémikus, mivel csak akkor teljesíti (2)-t, ha monofonémikusan értelmezzük.

4 ■ A labiális affrikáta nem bifonémikus, mivel csak akkor teljesíti (4)-et, ha monofonémikusan értelmezzük.

5 ■ Ha a szókezdetben a /V/ magánhangzó a /K₃K₂K₁/ mássalhangzócsoportot követi, akkor ugyanebben a pozícióban lehetséges a /K₂K₁/ mássalhangzócsoport is.

6 ■ Ha a szókezdetben fellép a /K₁K₂/ fonémakapcsolat, akkor a szóvégződésben fellép a /_K₂K₁/ fonémakapcsolat.

hogy a (2) szabály (a) részét⁵ mindössze három adatscsoport támasztja alá, melyekre Wurzel példái: *Sprosse, spleißen, Straße*. Más bizonyíték nem szól mellette, mivel az elmélet semmilyen tételéből nem vezethető le. Ezt nevezi Bodnár és Kálmán „univerzálisan érvényes strukturális szabálynak”. Ugyanezen az alapon azt a strukturális szabályt is felállíthattuk volna, hogy a három mássalhangzóval kezdődő szavaknak /JK₁K₂_/ alakúaknak kell lenniük. Azt kell tehát megállapítanunk, hogy a strukturális szabályok mindössze többé-kevésbé gyenge analógiás következtetések. Mivel azonban a deduktív következtetés csak arra képes, hogy igaz premisszákból kiindulva igaz konklúzióhoz vezessen, a premisszák bizonyosságával kapcsolatos kételyek esetén nem alkalmazható. Így a (2)-t premisszaként felhasználó (3) esetben is be kell érniünk egy *gyenge plauzibilis sémával*, a *gyenge modus tollensszel*: $\{p \supset q \text{ lehetséges}; \sim q \text{ biztos}\} \Rightarrow \sim p \text{ valószínűbb}$.

Ami (4)-et illeti,⁶ a helyzet (legálábbis Wurzel szempontjából) még rosszabb. Itt ugyanis számos kivétel gyengíti a strukturális szabály akceptálhatóságát; ezek közül néhányat maga Wurzel is megemlíti a szabály megfogalmazásában, illetve hátul, a táblázataiban: *Pneu, Twist, Schwall, quer*. Ezekben az esetekben eszébe sem jut megvizsgálni, vajon nem monofonémikus-e a /pn/, /tv/, /kv/ stb. fonémakapcsolat. Ebből az következik kristálytisztá logikával, hogy a (4)-en alapuló (5)-öt is csak gyenge plauzibilis következtetésként foghatjuk fel.

Az már csak hab a tortán, hogy Wurzel ott is hibázik, hogy nem jár utána, vajon a monofonémikusan értelmezett affrikáták teljesítik-e a két strukturális szabályt. Ha megtette volna, rá kellett volna döbbsennie, hogy a /p^f/-re sem teljesül (4): például a *Pflaume*-nak nem tudunk olyan német szót megfeleltetni, amely /p^f/-re végződik – mint ezt egyébiránt Wurzel táblázata is tanúsítja. Így viszont *pontosan az a helyzet áll elő, amikor is két, egymást kölcsönösen kizáró predikátum vonatkozik ugyanarra az objektumra: /p^f/-nek monofonémikusnak és bifoné-*

mikusnak is kellene lennie. Tehát mégiscsak szükség van arra a „filozófiai mutatványra”, amelyet az esettanulmány további része fejt ki. Egyébként ugyanígy járnánk, ha a sok ellenpélda hatására feladnánk (4)-et, és beérnénk a Wurzel által említett többi strukturális szabállyal.

Az esettanulmány lényege azonban nem az, hogy Wurzel elméletét megcáfoljuk vagy megvédjük. Sokkal inkább arról van szó, *mit tehetünk akkor, ha ellentmondást tartalmaz az elméletünk*. Hogy miből gondolják a recenzensek, hogy Kertész András „az ellentmondásmentesség elvének elvetésére bujtogat”, nem tudom; elegendő egyetlen pillantást vetni a könyv 24. oldalára, ahol ennek pontosan az ellenkezője olvasható:

„Ebből azonban *nem* következik az inkonzisztencia pozitív értékelése” (17b).

„...az ellentmondás-mentesség követelménye *szentimentális szint* gyengíthető, de a logikai szinten nem adható fel – az említett határok csupán korlátozottan tágíthatók, és *nem hághatók át*” (18b, kiemelések az eredetiben).

A Kertész András-féle megoldás azt mondja, nem kell azonnal sutba vágunk az elméletet, hanem türelmesen ki kell várnunk azt a pillanatot, amikor már elegendő információ áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy dönteni tudjunk. Nyilván nem ez az egyetlen lehetséges feloldása az ilyen helyzeteknek – de úgy tűnik, a lehető legtoleránsabb azok közül, amelyek megmaradnak a racionális rekonstrukció határai között. Hiszen a *kérdés az volt, hogy meddig tágíthatók a racionális rekonstrukció határai*, és hol az a határ, amely már nem léphető át.

KONKLÚZIÓ

Remélem, sikerült igazolnom: nem arról van szó, hogy Kertész András ne volna tisztában az elemi logikai szabályokkal, hanem arról, hogy Bodnár M. István és Kálmán László nincs tisztában a tudományelmélet és az argumentációelmélet mai állásával. Szinte minden argumentációelméleti irányzat egyetért ugyanis abban, hogy *szakítani kell végre az arisztotelészi paradigmával, mely szerint*

bármiféle (tudományos vagy köznap) érvelés egyetlen lehetséges mércéje a deduktív logika; elegendő csak az informális logikusok, a retorika, a kommunikációelméleti megközelítések, Gilbert Harman vagy éppen Nicholas Rescher munkáira gondolnunk.

Végül egy személyes megjegyzés: a szerzők azt az óhajukat fejezik ki cikük végén, hogy Kertész András tevékenysége ne találjon követőkre. Ez, bevallom, személyesen is érint, lévén doktorandusz a Debreceni Egyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájában. Nos, ez a replika az egyik legfontosabb dolgot kísérli meg alkalmazni, amit Kertész Andrásról tanulni lehet: azt, hogy a *szakmai vitának objektívnek és konstruktívnek kell maradnia*, függetlennek kell lennie minden külső tényezőtől; a kritikát nem tompíthatja a személyes szimpátia és nem élesítheti hangnemét semmiféle szembenállás.

RÁKOSI CSILLA

Csodaszer

Nem fogjuk mentegetni a BUKSZ-beli recenzióinkban kinyomatott Chomsky-fordítást: mi sem értjük ugyanis ezt a mondatot. Sőt azt sem igazán értjük, hogyan kerülhetett ez a mondat egyáltalán recenzióinkba. Az általunk leadott file-ban a Nyelvészet portálon (<http://ny01.nytud.hu/~kinga/ujdonsagok3.html>) található verzióban megjelent fordítás szerepelt, ezzel a sületlenséggel először a szemle-cikk kefelevonatának olvastakor talákoztunk. Akkor nyomtatékosan kértük a szerkesztőséget, hogy eredeti fordításunkat javítsák vissza a szövegbe, amire viszont a tördelés és a nyomdai leadás körüli kapkodásban, sajnos, már nem került sor. Ez a szerencsétlen körülmény azonban semmit sem javít Kertész kötetének néhol egyenes neveléses fordítási hibáiban.

Rákosi Csilla érdekes védekezési stratégiát körvonalaz ellenmérgező olvasói levelében. Szerinte „Kertész András hibát követett el, amennyiben túlbecsülte nem nyelvész olvasói fonológiai jártasságát”, míg ezzel szemben mi „szisztematikusan alábecsül[jük] nyelvész olvasói[n]k fonol-

ógiai és logikai jártasságát”. A megoldás kulcsával a kézben érdemes röviden végigkövetni a 1.2 és az 1.3 esettanulmányt, hogy lássuk, mi mindent tartalmaz az a fonológiai jártasság, ami elengedhetetlenül szükséges a szakasz avatott megértéséhez. Először is, ahhoz hogy Kertész érve az általunk kritizált (7) és (8) gondolatmenetben ne legyen körben forgó, az olvasóknak fonológiai (?) jártasságuk alapján tudniuk kell, hogy amikor így fogalmaz: „[(7)](b) *Tegyük fel*, hogy a labiális affrikáta *bifonémikus*”, akkor Kertész valójában nem vette fel premisszáként azt a kijelentés érvelése elején, amit majd az érvelés végén konklúzióként fog kimondani: „[(7)](f) Ergo: ezen érvelés szerint a *labiális affrikáta bifonémikus*.” (Kertész kötetében a 18. oldalon, kiemelések az eredetiben.)

Továbbá, amikor Kertész „Az ellentmondás-mentesség elve” című 1.1.2 szakaszban úgy fogalmaz, hogy: „van olyan nyelvészeti elmélet, amely *feloldhatatlan* ellentmondást tartalmaz” (Kertésznel a 14. oldalon, kiemelés az eredetiben), majd az 1.2 esettanulmányt azzal zárja, hogy „a (6) és (9) közötti ellentmondás Wurzel elméletében *feloldhatatlannak* bizonyult” (Kertésznel 20. oldalon, kiemelés az eredetiben), továbbá amikor a következő 1.3 esettanulmányban a parakonzisztens logikai rendszerek bevezetését azzal motiválja, hogy „(11)(a) [a] racionális – deskriptív komponensének megfelelően – meg kell ragadnia Wurzel elméletének inkonzisztens voltát: azt a tényt, hogy *feloldhatatlan* ellentmondást tartalmaz” (Kertésznel a 21. oldalon), akkor az avatott olvasóközönségnek tudnia kell, hogy valójában minderről szó sincs, és Kertész itt a látszat dacára nem ellentmondásos állítások egyidejű elfogadásáról beszél, hanem – mint azt most Rákosi Csilla írja – ehelyett azt javasolja, hogy „türelmesen ki kell várnunk azt a pillanatot, amikor már elegendő információ áll rendelkezésünkre, ahhoz hogy [elméletünk két egymásnak ellentmondó, egyaránt plauzibilis állítása között] dönteni tudjunk.” Ez az utóbbi módszertani jó tanács természetesen értelmes, de az is világos,

hogy homlokegyenest ellentétes a Kertész könyvében előadottakkal. Rákosi Csilla ugyanis, Kertésszel ellentétben, azt állítja, hogy az elmélet nem tartalmazott feloldhatatlan ellentmondást, mivelhogy nem érvényes következtetésekkel, hanem minden esetben csak plauzibilis megfontolásokkal jutottunk egymásnak ellentmondó állításokhoz. Továbbá, mivel parakonzisztens rendszerek teljesen kidolgozott, egymásnak ellentmondó, de önmagukon belül ellentmondásmentes részrendszerek egyesítésével hozhatók létre, ezért a Rákosi Csilla által vázolt program nem vezet parakonzisztens elméletekhez. Amíg ugyanis megmaradunk a plauzibilitásoknál, addig ezek egyetlen rendszerben is elhelyezhetők, következésképpen ebben az esetben nincs mit egyesítenünk; amikor pedig alternatív elméleteinket már egymásnak ellentmondó rendszerek formájában dolgoztuk ki, akkor parakonzisztens rendszerré történő egyesítésük Rákosi Csilla célkitűzésével ellentétes eredményre vezetne, hiszen egy ilyen lépés éppenhogy kiiktatja az alternatívák közötti döntést.

Itt akár abba is hagyhatnánk válszlevelünket. Világos ugyanis, hogy amit Rákosi Csilla olvasói levele előad, az nemhogy ellenméreg, de egyenesen az argumentációs sebezhetetlenség csodaszere: Kertész tetszőleges logikailag problematikus premisszát felvehet, hiszen az olvasóközönség úgyis látja, hogy az logikai-

lag problematikus, és majd hallgatólagosan helyesbít), sőt immár az sem számít, hogy mit mond ki Kertész több ízben hangsúlyosan mint a szakasz kulcsállítását, azt is tartoznánk hallgatólagosan korrigálni. Csak tudnánk, miért. Ehhez ugyanis kevés a fonológia.

Van azonban még egy módszertani mozzanat, amit nem hagyhatunk szó nélkül. Rákosi Csilla a szakasz (7) és (8) argumentumával kapcsolatban így ír:

„Kertész András élesebben fogalmaz, mint Wurzel: abból, hogy az affrikáták bifonémikus értelmezése esetén nem jutunk ellentmondáshoz, nem arra következtet, hogy ezen adatok alapján nem nyilatkozhatunk a bifonémikusság mellett vagy ellen, hanem arra, hogy a bifonémikus értelmezés mellett kell döntenünk. Indokként azt a megfontolást hozhatjuk fel, hogy amennyiben lehetséges a bifonémikus értelmezés, ragaszkodnunk kell hozzá, mivel így kevesebb fonémára lesz szükségünk, azaz alkalmazhatjuk *Occam borotváját*.”

Jó példa ez is arra, amit az előbb az argumentációs sebezhetetlenség csodaszereként aposztrofáltunk. Hiszen még ha Kertész körben forgó érveiből eltávolíthatjuk is a premisszaként felvett konklúziót, majd a fennmaradt premisszákat szabadon további pótpremisszákkal egészíthetjük ki, az azért mégiscsak helytelen, hogy Rákosi Csilla az Ockham-borotva lokálishozza, kizáró-

lag a (7) és a (8) érvelésre alkalmazza. Az Ockham-borotva típusú megfontolásokat ugyanis minden esetben globálisan – az elmélet egészére, vagy annak egy releváns szempontból teljes szegmentumára alkalmazzuk. Nem érvelhetünk úgy, hogy mivel a (8) gondolatmenet nem kényszeríti ki, hogy a dentális affrikátát monofonémikusnak tekintsük, ezért azt a létezők fölösleges szaporításával szembeni tilalom értelmében még egy olyan elmélet keretei között is bifonémikusnak kell tekintenünk, amelyben olyan egyéb megfontolások vannak birtokunkban, melyek amellett szólnak, hogy a [t] és a [s] fonéma mellett egy harmadik [tʰ] fonémát is fel kell vennünk. Következésképpen a Rákosi Csilla által Kertésznek tulajdonított érvnek is csak annyi lehetne a konklúziója, hogy amennyiben az affrikáta monofonémikussága melletti megfontolásokat – s közöttük a (3)-as gondolatmenetet – elvetjük, plauzibilis lehet az, hogy a dentális affrikáta bifonémikus. Jól látható, hogy ez nem lehet olyan eredmény, amely a (3) gondolatmenetnek ellentmondana. Ellentmondásokhoz, parakonzisztens logikai rendszerekhez Ockham-borotva típusú megfontolások korrektt alkalmazásával nem juthatunk.

■ ■ ■
BODNÁR M. ISTVÁN
KÁLMÁN LÁSZLÓ